

УДК 327.5:338.6:658.1

Г. Никитюк

ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ В СФЕРІ ГУМАНІТАРНОГО РОЗВИТКУ

Проведено аналіз сутності та змісту функцій держави в сфері гуманітарного розвитку. Зроблено висновок, що однією з основних функцій сучасної держави є забезпечення гуманітарного розвитку суспільства.

Ключові слова: держава, функції держави, гуманітарний розвиток суспільства.

Виклики сьогодення та процеси, що відбуваються у глобалізованому світі, зумовлюють необхідність модернізації старих та визначення нових функцій держави, які б найбільш повно враховували інтереси усіх верств суспільства у процесі державотворення, сприяли гармонійному розвитку та самореалізації кожної особистості. Ф. Фукуяма зазначає, що “проблемою для багатьох країн стало те, що, скорочуючи масштаби державних функцій, реформатори або понижували вимоги до сили держави, або породжували потребу в нових функціях, які не могли ефективно реалізуватися” [1]. Очевидно, що реалізація поставлених державою завдань має здійснюватися з урахуванням модернізації її функцій, адаптації їх до реалій сьогодення, тенденцій розвитку українського суспільства та міжнародного співтовариства, місця і ролі України в Європі та світі. Адже оптимальний варіант взаємодії держави і суспільства дасть можливість реалізуватись людському капіталу, що стане поштовхом до здійснення суспільно необхідних реформ та утвердження незалежної, демократичної держави.

Метою статті є здійснення аналізу основних функцій держави як соціального інституту в сфері гуманітарного розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що розробленість теорії функцій держави у вітчизняній науці формується фахівцями державного управління, а саме: В. Бакуменком, В. Дзюндзюком, В. Корженком, Ю. Куцом, О. Крюковим, В. Мартиненком, В. Ребало, В. Скуратівським, В. Трошинським та іншими. На сучасному етапі дослідження різних аспектів функцій держави займаються М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук, В. Бульба, В. Василенко, А. Колодій, А. Сіленко, В. Співак та інші.

Доцільно зазначити, що ступінь розробленості теорії функцій держави у вітчизняній і світовій науці державного управління традиційно вважається одним із найбільш вузьких. Водночас залишаються все ще малодослідженими функції держави як соціального інституту в сфері гуманітарного розвитку в науці державного управління.

Дослідження функцій сучасної держави є надзвичайно актуальним не тільки в теорії, а й в практиці державного управління. Адже у них проявляється суть держави, її соціальне призначення, яке полягає в інституціоналізації суспільних відносин. Етимологічно сучасне поняття “функція” походить від латинського “functio”, що означає “виконати, здійснити”. Доцільно зазначити, що в сучасній практиці “функції держави” розуміють як “основні напрями і види її діяльності, обумовлені її завданнями і цілями і такі, що характеризують її сутність та соціальне призначення в суспільстві” [2]. У цьому значенні завдання – це те, що необхідно зробити, цілі держави певною мірою визначають систему її функцій, а функція – це діяльність, процес вирішення завдання. Таким чином,

через призму державотворення поняття “функції” доцільно розглядати як діяльність держави, в якій конкретизуються її завдання і цілі, спрямовану на забезпечення суспільного розвитку. Загалом, функції держави реалізуються у середовищі, яке “все більше змінюється”, і в якому “її можливості вплинути на ухвалені рішення та результати їх виконання виявляються недостатніми”. З одного боку, “національна держава надто слабка, щоб справлятися з економічними, екологічними, імунологічними та інформаційними проблемами”, які “виникають в умовах зростаючої взаємозалежності”. З іншого “вона надто громіздка, щоб стати вмістилищем устремлень суспільних і регіональних рухів, які спонукаються ідеєю ідентичності” [3].

Держава за своїм змістом, незалежно від критерію часово-просторового її існування, завжди була й залишається інститутом соціальним, основою її формування є суспільні потреби й інтереси. Функції держави реалізуються, передусім, у процесі її впливу на суспільні відносини, їх не слід ототожнювати з функціями окремих гілок державної влади (законодавчої, виконавчої, судової) та функціями окремих державних органів. Хоча законодавчі, управлінські, судові функції і наближаються до функцій держави, проте вони є меншими за обсягом і не є їм тотожними. Відповідно, більш вузькими, порівняно з функціями держави, є функції окремих державних органів, які змінюються під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, зокрема соціальних змін у суспільстві; зміною типу, форми держави; роллю і місцем у світі тощо.

На думку багатьох дослідників з теорії держави і права, функції держави поділяються:

а) за соціальним значенням державної діяльності: основні (безпосередньо характеризують соціальну сутність і призначення держави) та неосновні (опосередковано розкривають її соціальну сутність);

б) за територіальною спрямованістю – внутрішні (забезпечують внутрішню політику держави) й зовнішні (забезпечують зовнішню політику держави);

в) за сферою суспільного життя – гуманітарні, економічні, політичні;

г) за часом виконання – постійні (здійснюються протягом усього часу існування певної держави), тимчасові (здійснюються лише протягом певного відрізка часу, наприклад під час стихійного лиха, війни) [4]. Очевидно, що у функціях держави проявляються притаманні їм особливості й закономірності суспільного розвитку.

Взявши за класифікаційну ознаку цільову спрямованість функцій держави та тип виконуваних завдань, функції державного управління можна класифікувати таким чином:

– основні – спрямовані на зміцнення конституційно встановлених суспільних відносин, визначають базові принципи функціонування державного механізму. До них належать: політико-адміністративні, економічні, соціальні, гуманітарні;

– загальні – повинні забезпечувати універсальні види діяльності суб’єктів управління, до них можна віднести такі: стратегічне планування, функцію прийняття управлінських рішень, функцію організації діяльності, функцію мотивації, контрольну функцію;

– допоміжні – впливають із внутрішньої технології управлінської праці, до них належать такі: управління людськими ресурсами, бюджетна функція, юридично-судова функція, діловодство і документування, зв’язки з громадськістю [5].

У сфері державного управління функції доцільно розглядати комплексно, як предмет і зміст діяльності держави разом із засобами і способами, що їх забезпечують. За такого підходу розширюється розуміння соціального призначення держави та

переосмислюється їх сутність. Функції держави є інструментом вирішення завдань та досягнення мети, що постає перед суспільством. Метою діяльності держави є досягнення тих кінцевих результатів, які визначають доцільність існування поставлених завдань, до того ж характерним для форм і методів здійснення функцій держави є їх здатність змінюватися, тоді як головні напрями діяльності держави залишаються постійними. Отже, функції держави поділяють за суб'єктами, способами і засобами діяльності держави та мають вплив на всі сфери суспільного життя, зокрема й гуманітарну. Так, функціями у гуманітарній сфері є:

- розвиток освіти, науки, культури і мистецтва, театру й кінематографії, музейної та архівної справи, книговидавництва;
- збереження культурної спадщини України;
- забезпечення свободи совісті, регулювання державно-церковних, міжцерковних, міжконфесійних відносин;
- розвиток інформаційного простору;
- створення сприятливих умов для розвитку всіх етнічних спільнот;
- сприяння забезпеченню національно-культурних та інших потреб закордонного українства;
- активізація пропаганди здорового способу життя, створення умов для належного фізичного виховання людини та її відпочинку.

Ці функції покладені на сфери та галузі управління, які реалізують на загальнонаціональному рівні міністерства й інші центральні органи державної влади, на регіональному та місцевому – структурні підрозділи обласних, районних державних адміністрацій, а також органи місцевого самоврядування відповідно до законодавчо визначених принципів делегування повноважень.

У широкому розумінні зміст гуманітарної функції держави полягає у забезпеченні прав і свобод кожної людини та громадянина, максимального розкриття їх потенціалу, створення гідних умов для інтелектуальної й творчої самореалізації. Важливою складовою такої політики є узгодження інтересів держави з інтересами усіх громадян, що проживають на території України, формування спільної національної ідентичності.

Домінуючою парадигмою кінця ХХ ст. була ідея уніфікації культурного простору як складного світоглядного феномену цивілізації, де відображається безмежність внутрішнього світу людини. Нині простежується тенденція “повернення держави” – поступове посилення її ролі в усіх сферах суспільного життя. Водночас, науковий дискурс привертає увагу до послаблення економічних функцій держави та її витіснення у сферу гуманітарного розвитку. Як зазначав М. Бердяєв, “не в політиці і не в економіці, а в культурі здійснюються цілі суспільства” [6]. Адже в умовах сучасного глобального розвитку місце людини в суспільній структурі вже не визначається економічними, матеріальними прерогативами, а знання й інформація, носієм яких є людина, постає базовим виробничим ресурсом. З огляду на це, “зосередження державою уваги на проблемах нематеріальної сфери – це скоріше процес її осучаснення, а не деградації”, що позначається на розвитку людини [7]. Нині метою найрозвиненіших демократичних країн світу є її всебічний розвиток, забезпечення гідних умов її життя, надання, а головне – можливість реалізації прав і свобод. Лідерами є ті держави, які виходять з того, що найвигідніші інвестиції – це інвестиції в людський капітал. А тому, у діяльності держави пріоритетного значення набуває здійснення гуманітарних функцій. Знання, інтелектуальний капітал завжди мають залишатися найбільшою цінністю країни, а роль

держави – у створенні найсприятливіших умов для їх реалізації, збереженні індивідуалізації та швидкого відтворення через відповідні механізми. Отже, держава є політичною організацією влади, що забезпечує та реалізовує свої функції за допомогою державного апарату. Вона повністю не зливається із суспільством, а є юридичною організацією суспільних відносин, яка певним чином відокремлена, інституалізована у вигляді механізму держави, має власні закономірності становлення, функціонування та розвитку. Тому здійснення функцій держави в сфері гуманітарного розвитку має відбуватися як процес діалектичної єдності держави й суспільства. Так, на думку В. Бульби, забезпечення гуманітарного розвитку українського суспільства є кінцевою метою реалізації своїх основних функцій сучасною державою, а саме: “дотримання прав і свобод, гарантій безпеки людини” зокрема та суспільства загалом; “розроблення, прийняття та реалізацію пріоритетних державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, екологічних програм, що визначають гуманітарні пріоритети” [8].

Практика гуманізації державної політики розробляється світовим співтовариством. Про це свідчить прийнята на сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 8 вересня 2000 р. Декларація тисячоліття, до визначених якою Цілей розвитку тисячоліття та до їх реалізації разом із іншими країнами приєдналась й Україна.

У Щорічному Посланні Президента України В. Януковича до Верховної Ради України про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 р. стратегічними цілями гуманітарної політики проголошено подальшу кристалізацію загальнонаціональної ідентичності, забезпечення солідарності та соціокультурної консолідації; розвиток людського капіталу та креативного потенціалу нації; стимулювання відкритості суспільної свідомості до інновацій та реформ. Відповідно й ключовими пріоритетами гуманітарної політики України постають:

– розвиток, захист й просування власного культурного, наукового та інформаційного продукту – перехід від статусу країни споживання до статусу країни виробництва такого продукту;

– у центрі гуманітарної і культурної стратегії України має бути активна політика держави у сфері охорони культурної спадщини, створення умов для нарощування і реалізації креативного потенціалу нації, якості життя та індексу людського розвитку в Україні;

– фінансування культури та науки, всієї гуманітарної сфери за принципом “інвестування в людей – інвестування в майбутнє”. Позиціонування культурних проєктів як інвестиційно-привабливих об'єктів для інвестора в особі держави [9]. При цьому, Президент України наголошує на нагальності доопрацювання та ухвалення Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 р., де охоплено майже всі сектори цієї сфери, визначено вектори модернізації національних систем освіти, науки та культури, інформаційної сфери, запропоновано способи взаємодії держави і громадянського суспільства.

Особливу роль у здійсненні функцій держави щодо гуманітарного розвитку відведено Громадській гуманітарній раді. Ця рада є консультативно-дорадчим органом при Президентові України, заснованим із метою врахування суспільно значущих інтересів у вирішенні найважливіших питань гуманітарної сфери, підготовки пропозицій щодо забезпечення додержання прав і свобод людини та громадянина у сферах освіти, науки, культури і мистецтва, охорони здоров'я, інтелектуальної та творчої діяльності,

впровадження системних реформ для досягнення відповідності європейським стандартам захисту таких прав.

Загалом, функції держави спрямовані на здійснення місії, яка, насамперед, полягає у реалізації державної політики, оскільки без впливу на суспільні відносини держава не в змозі вирішити завдання, що стоять перед нею і досягти відповідних цілей. Важливою умовою гуманізації суспільного розвитку є реалізація політики, яка б об'єднувала всіх громадян, максимально враховуючи їх потреби та інтереси. Необхідність вироблення таких підходів особливо гостро стосується мовної політики та питань історичної пам'яті, які часто переводять у політичну площину під час політичного протистояння. Адже без чітко визначених завдань модернізація країни буде значно ускладнена. Отже, реалізація інтелектуального потенціалу, визначення національних базових цінностей стануть наріжним каменем самоідентифікації та самоорганізації та будуть поштовхом державного самоствердження. Зрозуміло, що йдеться про гуманітарний потенціал нації, який і має суттєво вплинути на динаміку процесів суспільного розвитку. Наука, знання, культура, духовність цінності і традиції нині є продуктивною силою суспільства, бо в сукупності становлять ядро національної ідентичності, без якої ми не зможемо інтегруватись в європейський економічний, культурний і політичний простір. Претендуючи на політичну міждержавну взаємодію в умовах глобальної гуманізації людства, Україна має чітко визначити зміст, цілі й пріоритети гуманітарної політики, основою якої є демократичні цінності (людина, свобода, гідність, справедливість) та нові гуманітарні стандарти [10].

Утвердження України як незалежної держави на міжнародній арені можливе за умови забезпечення в українському соціумі індивідуальних свобод та солідарної відповідальності за їх непорушність та збереження; поєднання цілей, інтересів і цінностей українського суспільства з гуманітарними європейськими стандартами. Соціально-політична трансформація українського суспільства неможлива без системних інвестицій в людину, в її творчий, науковий, інтелектуальний та інноваційний потенціал. На нашу думку, прерогативою державної політики має бути гуманітарна сфера, де можливо реалізувати "людино центричну" модель розвитку українського суспільства. А це означає, що базисом і критерієм розвитку сучасного суспільства й держави мають бути культура, наука, освіта та, відповідно, нові підходи до політики в цих галузях. Саме на основі ефективного здійснення функцій держави у сфері гуманітарного розвитку і можна сформулювати духовну єдність України через систему цінностей, консолідувати український народ як політичну європейську націю.

Висновки

Оскільки держава як соціальний інститут виникає насамперед з потреби задоволення інтересів суспільства, забезпечення прав і свобод кожної людини, то гуманітарні функції мають бути визначальними в її діяльності на шляху утвердження її незалежності та становлення як політичної нації. Гуманітарні функції визначають та розкривають місію, мету й сутність державного управління в сфері гуманітарного розвитку і повинні реалізовуватися на всіх рівнях органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з метою всебічного розкриття творчого, соціального, духовного потенціалу людини. На сьогодні необхідно переосмислити роль держави як соціального інституту. Адже процеси, що відбуваються у світі, ставлять завдання, які мають відповідати новим запитам у відносинах держави та суспільства, зокрема щодо відповідності євроінтеграційним стандартам у науковій, освітній,

культурній, інформаційній сферах за умови збереження власної національної ідентичності.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у дослідженні функцій держави, спрямованих на зменшення відмінностей в ідентифікаційних орієнтаціях населення України.

Література

1. Fukuyama F. State – Bulding. Governance and World Order the Twenty – First Century [Text] / F. Fukuyama. — [S. p.] : Lnd, Profile Books, 2004. — P. 20.
2. Марчук Р. Функції держави / Р. Марчук // Енциклопедичний словник з державного управління [Текст] / [укл. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.]. — К. : НАДУ, 2010. — С. 744.
3. Бенхабіб С. Притязання культури. Равенство и разнообразие культур в глобальную эпоху [Текст] / С. Бенхабіб. — М. : Логос, 2003. — С. 215.
4. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави [Текст] / П. М. Рабінович. — Львів : Край, 2007. — С. 47.
5. Малиновський В. Я. Державне управління [Текст] : навч. посіб. / В. Я. Малиновський. — К. : Атіка, 2003. — С. 210.
6. Бердяев Н. А. Смысл истории [Текст] / Н. А. Бердяев. — М. : [б. и.], 1990. — 176 с.
7. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти [Текст] : наук. вид. / А. Гальчинський. — К. : Либідь, 2006. — С. 281.
8. Бульба В. Сучасні наукові підходи до визначення сутності функцій держави [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/apdu/2011_1/doc/1/04.pdf.
9. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році [Текст] : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. — К. : НІСД, 2013. — С. 149, 150.
10. Управління соціальним і гуманітарним розвитком [Текст] : навч. посіб. : у 2 ч. Ч. 2 / [авт. кол. : В. П. Трощинський, В. А. Скуратівський, Е. М. Лібанова та ін.]; за заг. ред. В. П. Трощинського, В. А. Скуратівського. — К. : НАДУ, 2010. — 244 с.

Н. Nykytyuk

FUNCTIONS OF THE STATE AS A SOCIAL INSTITUTION IN THE SPHERE OF HUMANITARIAN DEVELOPMENT

The analysis of the essence and content of state functions in the field of humanitarian development is carried out. It is concluded that one of the main function of the modern state is to provide humanitarian development of the society.

Key words: state, state functions, humanitarian development of the society.